

אנחנו וצאצאינו - בין אדם לאלוקי

הקדמה

"כִּרְחֵם אֵב, עַל-בְּנָיִם..". הפסוק בתהילים¹ מבטא את הרגש הכי טבעי בין הורים לילדיהם. עם זאת במקרא אנו מוצאים את קשר ההורים עומד במבחן, פושט צורה ולובש צורה. נסיונות, עונשים, משלים הם רק חלק מהנושאים בהם הכתוב משתמש ביחסי ההורים וילדים כדי להעצים את המסר ואת הקשר בין האדם לא-לוקי. הורים רואים בבניהם ובצאצאיהם ביטוי למערך שלם של אישיותם: כבוד, שעשוע, שכר, עונש, המשכיות ועוד. במאמר זה ניסיתי להראות כי במקרא סיפורי הורים וילדים הם בין אדם למקום ואף "כבשי דרחמנא"².

אמנם לא כל אחד נדרש לעמוד בנסיון עם בניו, אך סיפורי המקרא מתארים בפנינו גיבורי על שנדרשים לרומם את הקשר הטבעי שבין הורים לילדיהם לקשר א-לוקי. "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה"³, האדם, בהיותו יצור "עפר מן האדמה" שנופחה בו נשמת חיים נע בין שני הקצוות ותפקידו ללכת.. ככל הניתן, עליו לשנות את מעמדו מעפר, לנשמת חיים. ואולי במילים אחרות תפקידו לדעת לחבר בין השמיים והארץ, ובלשונו של הרבי מקוצק - לעשות מהאדמה שמיים.

פרק א - היבטים שונים ביחסי הורים וילדים.

בפסוקי התנ"ך מצויים ביטויים רבים שמתייחסים להורים וילדים "בנך יחידיך אשר אהבת"⁴; "בני בכורי"⁵; "הבה לי בנים"⁶; "גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף..."⁷ כולם מבטאים קשר קרובה טבעי שאינו ניתן להסבר, בדרך כלל הביטוי מופיע ומעיר רגשות חיוביות.

אם נפרט מעט דוגמאות, נבחין בהקשרים ובמשמעויות שונים בהם התורה מזכירה את הקשר המשפחתי הן דור.

שעשוע:

"הֲבֵן יָקִיר לִי אֶפְרַיִם אִם יָלֵד שְׁעָשְׂעִים"⁸ - באיזכור זה הילד מופיע כמי שהאב מתכבד בו ומשתעשע בו. וכך מפרש רש"י: אם ילד שעשועים - כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו.

¹ קג, יג

² נסתרות ה' - דבר שאין ביכולת האדם להבינו.

³ זכריה פרק ג. הפסוק מלמד כי האדם במהותו הוא "מהלך", כלומר יכול להתעלות מעל תכונותיו הטבעיות.

⁴ בראשית כב, ב

⁵ שמות ז, כב

⁶ בראשית ל, א

⁷ בראשית נ, כג

⁸ ירמיהו לא, יט

שכר - ביטוי להצלחה:

"בְּנֵיךָ, בְּשִׂתְלֵי זֵיתִים - סְבִיב, לְשִׁלְחָנְךָ"⁹.

שיבחו של ירא ה' מתואר בתהילים כמי שבניו כשיתלי זיתים סביב שולחנו, הדימוי של בניס נטועים כשיתלים סביב שולחן האב מבטאים מעין סיפוק ואושר כשכר.

מהות - זה כל האדם!

"הבה לי בניס ואם אין מתה אנוכי"¹⁰ במילים אלו רחל פונה ליעקב ובעצם טוענת שאין משמעות לחייה ללא ילדים. אצל רחל הילדים הם מהות חייה, אין מציאות של חיים ללא יכולת ההולדה של הבנים. ללא הסבר, פשוט זו היא מהות!! וכך מפרש רש"י: מתה - מכאן למי שאין לו בניס שחשוב כמת.

מהות נפש וגוף:

"אם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינֵי אֶמְתָּךְ"¹¹

חנה לא מוצאת לעצמה מנוח בתוך אישיותה ובתוך משפחתה ללא ילדים, לפי חז"ל חנה מגייסת לתפילה לא רק את קשייה הנפשיים לשאת את העקרות אלא גם את מבנה גופה "אם אני מן התחתונים, אהיה פרה ורבה"¹² 'וחנה היא מדברת על לבה' - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה; אמרה לפניו: רבונן של עולם! כל מה שבראת באשה - לא בראת דבר אחד לבטלה: עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי - למה לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן"¹³.

השלמת ייעוד

"זְכוּר־ה' לְדוֹד, אֵת כָּל-עֲנוֹתוֹ. אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לֵה', נָדָר לְאָבִיר יַעֲקֹב. אִם-אָבָא בְּאֵהָל בֵּיתִי, אִם-אֶעֱלֶה עַל-עַרְשׂ יִצְחָק. אִם אֶתֵּן שָׁנַת לְעֵינַי, לְעַפְעַפִּי תִנוּמָה. עַד-אֶמְצָא מְקוֹם לִי - ה'."¹⁴

דוד התפלל לבנות את בית המקדש ואף הכין את הנדרש לבנייתו ואף על פי כן בשעה שבקש דוד רשות לבנין בית המקדש ואמר: "אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים; וְאֲרוֹן, הָאֱלֹהִים, יֹשֵׁב, בְּתוֹךְ הִרְיָעָה."¹⁵ תשובת ה' הפתיעה "וְהִקְוִימֵתִי אֶת-זֶרְעֵךָ אֶתְרִי, אֲשֶׁר יֵצֵא מִמִּעֵיךָ; וְהִכִּינֵתִי, אֶת-מַמְלַכְתּוֹ הוּא יְבַנֶּה-בֵּית לְשִׁמִּי." דוד, חרף סירובו של הקב"ה משתפך בתפילה של הודאה לקב"ה על הזכות שהקב"ה מדבר איתו "מרחוק" ... דהיינו דוד רואה בהבטחת המלוכה לבית דוד שכר ומעלה גדולה למרות שההבטחות לא יתקיימו בזמן דוד אלא רק בבנו.

⁹ תהילים קכח, ג

¹⁰ בראשית ל, א ורש"י שם

¹¹ שמואל א, יא

¹² רש"י שם

¹³ בבלי ברכות לא:

¹⁴ תהילים קלב, א-ה

¹⁵ שמואל ב פרק ז

אם נדייק בלשונו של דוד "וְעַתָּה הוֹאֵל וְבָרַךְ אֶת-בֵּית עֶבְדְּךָ לְהִיּוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי-אֶתָּה... דְּבַרְתָּ וּמִבְרַכְתָּךְ יְבָרַךְ בֵּית-עֶבְדְּךָ לְעוֹלָם." דוד המלך מקבל את הבטחת ה' ומבקש שתיעשה, הוא רואה בה את נצחיות ביתו ואת הזכות שזרעו יכון לעולם למרות שהשלמת הייעוד תתקיים רק בבניו.

בנים – כמשל

מצינו בתורה ובנביא שהקשר בין עם ישראל לקב"ה נמשל לקשר של אב ובן. קשרים מסוגים שונים מקיפים אותנו, קשרי עבודה קשרי נישואין, קשרי מסחר ועוד... המשותף לכולם הוא שהם קשרים הניתנים ל"התרה". אך קשרי אב ובן במהותם אינם ניתנים להתרה כך שמעו אזניו של פרעה "בני בכורי ישראל"¹⁶.

דוגמה מפורסמת לכך מופיעה בדברי חז"ל על ספר הושע. הושע חי בתקופת בית המקדש הראשון בימיו של ירבעם השני, תקופה בה יש שגשוג כלכלי אך ירידה רוחנית. והמדרש¹⁷ מתאר שיח של הקב"ה עם הושע:

אמר לו הקב"ה להושע: "בניך חטאו", והיה לו לומר בניך הם, בני הגויים הם, בני אברהם יצחק ויעקב, גלגל רחמיק עליהם! לא די שלא אמר כך, אלא אמר לפניו רבונו של עולם, כל העולם שלך הוא, העבירים באומה אחרת! אמר הקב"ה: מה אעשה לזקן זה? אומר לו לך וקח אשה זונה ותוליד לך בנים זנונים, ואח"כ אומר לו שלחה מעל פניך, אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל וכו'.

לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת אמר לו הקב"ה: לא היה לך ללמוד מעשה רבך משה שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה, אף אתה בדול עצמך ממנה. אמר לו רבונו של עולם, יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה או לגרשה. אמר לו הקב"ה, ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים, ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים, כך ישראל שהם בני... ואתה אמרת העבירים באומה אחרת וכו'. עמד ובקש רחמים, ובטל הגזירה, והתחיל לברך. שנאמר והיה מספר בני ישראל.

גם במקום שבו ישראל אינם עושים רצונו של הקב"ה נשמר הקשר, ומתבטא בכינוי "בני" זהו קשר שלא ניתן לפירוק.

התייחדות עם הקב"ה

צד נוסף לקשר עם ילדינו בא לידי ביטוי בחנה ושמואל הנביא, חנה מגיעה לבית ה' בשילה ונושאת תפילה בה מבקשת זרע אנשים ונודרת "וּנְתַתִּיוּ לִּי-ה' כֶּל-יְמֵי חַיָּוִי... מדוע בקשה חנה לתיתו לה'?"

אלא שחנה בגדלותה ובדבקותה בהקב"ה מבקשת לעשות זאת במלוא מהותה - בבנה שיוולד לה! היכולת להתקשר עם הקב"ה ליזבק בו יכולה לבוא בקיום מצוות ולימוד התורה אך הדבקות של בכל נפשך יכולה להיעשות רק על ידי השאלה "על מה אתה מוותר?" וחנה מוותרת על הכל¹⁸. ואולי אף לא רואה בכך סתירה השאלת בנה לה' הוא ביטוי רצונה העמוק ביותר הנוגע לעצמיותה והיא קרבת ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך.

¹⁶ שמות ז, כב

¹⁷ בבלי פסחים פז

¹⁸ בהמשך נביא סיוע מהפסוקים לתהליך שמתחולל אצל חנה.

בנים כנסיין ליראת ה' ושכר לדורות:

בנסיין העקידה, הנסיין בה"א הידיעה "קח נא את בנך יחידך אשר אהבת..." ה' העמיד את אברהם אבינו "מרחוק"¹⁹ כלומר אברהם אוהב ה' נצטוו לעשות מעשה העומד מרחוק לאישיותו, לישרותו הטבעית. בזכות עמידת אברהם אבינו בנסיין העקידה מתברך אברהם "וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלְיִי"²⁰.

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ורק בנסיין העקידה הגיעה ברכה הגדולה לדורות, הנסיין בבן הוא הנסיין שקשר את אברהם לדורותיו אחריו. וכך אמרו חז"ל "זאת נקראת מאכלת על שם שישאל אוכלים מתן שכרה"²¹ המאכלת, הנסיין הקשה בבן, היא זו שכרכה את ההצלחה הפרטית עם הברכה לדורות, במעשה זה אברהם אבינו הביא לידי גילוי את הקשר שבין ייעודו האישי לבין הייעוד האלוקי להקים עם סגולה לנצח.

בנים – כענישה.

באופן מצמרר אנו מוצאים במקרא איזכורים ה"מנוצלים" לשלילה. "בְּנֵיךָ וּבְנֹתֶיךָ נִתְּנִים לְעַם אֲחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוּת וְקָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל-הַיּוֹם וְאִין לְאֵל יִדְּךָ" "בְּנִים וּבָנוֹת, תּוֹלִיד; וְלֹא-יְהִי לָךְ, כִּי יִלְכוּ בְּשָׂבִי."²²

בפסוקים אלו אנו עדים לצד השני של המטבע המחויבות האישית של ההורים כלפי ילדיהם, הרחמנות, האהבה, המהות העמוקה שבאים לידי ביטוי כלפי הילדים מוצגים פה בהיבט של חוסר אונים כענישה. בדברי התוכחה הנ"ל מנסה הקב"ה להעיר אותנו ולעורר על חומרת המצב אולי דרך הילדים השינוי יגיע. אולי דווקא המקום הכי כואב יהיה הבסיס לרצון לשמור על נאמנות לדרך ה'.

קשרי הורים בנים – כביטוי לירידה מוסרית

בסיפור הפיכת סדום נמלט לוט אל המערה ושם נולדים לו עמון ומואב. רש"י מביא את דברי חז"ל: "א"ר לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו"²³, "בשרו" זה הביטוי שמשמשת בו התורה כשהיא מתארת את מצבו של לוט ביחס למעשיו עם בנותיו "בשר", ותו לא!

סיכום ביניים

ראינו כי במקרא הורים וילדים מוצגים בזוויות שונות, שעשוע, ביטוי לעצמיות, כשכר, כמעלה, נסיון, כמשל בין הקב"ה לעם ישראל, כביטוי לירידה מוסרית ואף לביטוי כאב גדול.

¹⁹ על פי שפת אמת וירא תרמ"ג

²⁰ בראשית כב, ב ו-ח.

²¹ בראשית כב, ה, רש"י בפירושו השני על הפסוק.

²² פסוקי התוכחה בדברים כח (לב, ו-מא).

²³ בראשית רבה מא, ז

פרק ב - העולם כמשל, הבנים כמשל.

בחלק הראשון ראינו התייחסויות מגוונות במקרא לקשר שבין ילדים והורים. בפרק זה נדון מעט בנקודת המבט ההורית כלפי הילדים.

"גם את זה לעמת זה עָשָׂה"²⁴

אחד הפירושים השגורים לפסוק זה הוא, שהקב"ה ברא בעולם שתי מערכות, מערכת הטוב ומערכת הרע, ויש לאדם יכולת בחירה, בין טוב לרע, בין קודש לחול ובין טמא לטהור. וכך באר רש"י: "הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה".

פירוש שני,²⁵ "זה לעומת זה" - אין פירושו לשני כוחות מתנגדים, אלא שני כוחות שמקבילים ופועלים על אותו אובייקט, דהיינו המציאות שסביבנו נושאת בתוכה רבדים ותלויה בעיני המתבונן.²⁶ בפירוש זה אני רוצה להתמקד.

במזמור "השמיים מספרים כבוד אל"²⁷ דוד המלך מסתכל בשמייים, ורואה את כבודו של הקב"ה. שורשו של העולם שלנו הוא ברצון האלוקי. הוא משתלשל מתחפש ומתלבש כפי שנראה בעינינו, אך תמיד נמצא בו הרצון הא-לוקי חבוי. כשדוד מסתכל לשמים הוא רואה ושומע את כבוד אל-וקים, פשוט שלא כל אחד מסתכל על השמים שמעליו במבט כזה, אך האפשרות פתוחה לכולם.

רעיון זה, שהמציאות נושאת בתוכה עומק ורצון אלוקי מוחלט, למרות שהוא לבוש ומכוסה, מופיע במדרש חז"ל²⁸ על הפסוק "ויהי מבדיל בין מים למים" - ישנו רקיע שמפריד, הוא יוצר חייץ בין המשל לנמשל, בין העולם [=המשל] לבין הרצון האלוקי [=הנמשל]. החייץ יוצר אפשרות להתעלם מהיות השמים משל ולחוות את המשל בהוויתו הרדודה בלי חיבור לנמשל כלומר בלי חיבור לרצון האלוקי.

אדם כמהלך - ייחודו של האדם הוא בהיותו "מהלך".

האדם נברא עפר מן האדמה, אך נופחה²⁹ בו נשמת חיים, האדם נושא בתוכו יכולת לשנות את ה"אני" שלו³⁰. השינויים שחלים במהלך חייו של האדם גורמים לו לשנות את מעמדו וללכת מנקודה לנקודה. נקודת ההתחלה שלו תהיה עפר, אך לאט לאט תתקרב אישיותו לנשמת חיים שנפח בו הקב"ה ובכך האדם משנה את יחסו את רגשותיו ודעותיו בהתאמה לחלק אלוה ממעל.

²⁴ קהלת ז, יד

²⁵ פירוש זה מורחב מאוד בעקרונות החסידות, מובא בהרחבה בספר "הנפש" הרב יצחק גינזבורג, ועוד..

²⁶ רעיון זה מובא בהרחבה בספר "שלושה עשר עלי השושנה" של הרב שטיינזלץ, פרק שלישי.

²⁷ תהילים יט, ב

²⁸ על הפס בבראשית א, ו, מובא בשם תיקוני הזוהר, בספר "הנפש" הערה 17, ומובא גם בפירושים על הפסוק בישעיה מג, ז: "כל הנקרא בשמי, ולכבודי בראתי, יצרתיו אף עשיתיו", ומבטא את הרבדים שהעולם נושא בסתר.

²⁹ הלשון "ויפח" גם מבדילה בין האדם לשאר הבריאה שנבראה בדיבור, לעומת האדם שנופחה בו נשמת חיים, ובלשון בעל התניא "חלק אלוך ממעל-ממש".

³⁰ הדברים מבוארים בשיחה של ד"ר שלי גולדברג "ייחודו וייעודו של האדם על פי הקבלה".

הדבר בא לידי ביטוי בנקודת המבט של האדם, אדם יכול לשנות את נקודות מבטו, את תפיסתו כלפי הסובב. ביכולתו לקרב ולקדם את מבטו בהתאמה למבט האלוקי על העולם. המשמעות שהוא נותן למציאות משתנה כל הזמן, ובהדרגה של תורה הוא מתקרב לנקודת הרצון הא-לוקי ונקודת המבט שלו על החיים כולם משתנות. העומד - ראייתו מצומצמת, ומתייחסת להוויתו הפרטית עד היכן שכוחה מגיע. המהלך - לעמת זאת, מצליח להסתכל במבט רחב, הוויתו הפרטית אינה מסתכמת בארבע אמותיו אלא פורצת גבולות של מקום וזמן, העבר והעתיד גם הם שייכים להוויתו וכך גם הציבוריות תופסת אצלו מקום חשוב במהותו ובוודאי האלוקות תופסת אצלו מקום חשוב באישיות מעין מה שאמר יוסף - "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי ל-אלוקים"³¹, לא שיקולים אישיים ולא שיקולים תועלתיים אלא נקודת מבט השווה למבט האלוקי שיוסף הצדיק נושא בתוכו, במודעות שלו, את היותו חלק א-לוק ואינו מסוגל לחטוא.

שמחתו של המהלך אינה שמחתו האישית בלבד ואינה שמחתו הזמנית בלבד, אלא הוא רואה עצמו מחובר לציבור ולא רק ליחיד, והוא מחובר לעבר ולעתיד ולא רק להווה. ההיסטוריה היהודית רוויה בשמחות ובעצב, בחורבן ובגאולה. הדור שזכה לשמחה, לא חווה בעצמו את העצב, והדור של החורבן, לא הוא שיזכה לראות בגאולה. אך בכל זאת, מי שמצליח להלך ולהרים את אישיותו ואת מבטו רחוק ככל שניתן, זוכה להתרומם למבט הא-לוקי שבו גם נחמת העתיד היא נחמה כפי שצער העבר הותיר רושם בדורות שבאו אחר כך.

ילדים כמשל

גם ילדים הם בעצם "משל" שתפקיד ההורה למצוא את הנמשל.

כל אחד מוצא ביטוי לשעשוע בילדיו, אבל יש מי שעשועו שלו הוא ארבע אמותיו - ההישגים האישיים, ויש מי שהשעשוע אצלו הוא ביטוי לנשמתו ביטוי לנוכחות הא-לוקית. יש מי שיראה בבנו כרכושו הפרטי. ויש מי שירים את מבטו ויראה בילדיו חלק מעם ישראל. אצל האחד המבט מרחיק לעתיד וחוצה עולמות עליונים ותחתונים ואצל האחר ההווה הוא לבדו משמעותי. הכל תלוי באישיותו של המסתכל.

אשת פנחס, כלתו של עלי, בשעת לידתה שומעת כי אסון פקד אותה - מותו של פנחס. אך בגדולתה: "יתקרא לנער, איקבֹד לאמר, גֶּלָה קְבוֹד, מִיִּשְׂרָאֵל"³² ראתה במות בעלה את גלותו של כבוד ישראל ולא רק את גלות כבודה וצער.

פרק ג – התנ"ך נוקט עמדה!

בעיון בתנ"ך במספר מקומות אנו מבחינים שהכתוב נוקט עמדה על יחסם של ההורים כלפי ילדיהם, כלומר הכתוב מביע דעתו ויוצר את הדינמיקה המעשית הראויה להיות ביחס ההורים. לצורך כך נדון בשלושה סיפורים מקראיים: עלי הכהן, חנה וחזקיהו מלך יהודה.

³¹ בראשית לט ט

³² שמואל א ד, כא

א. עלי הכהן ובניו

ביחסו של עלי לילדיו מצינו כי הכתוב הביע דעה ברורה. "לָמָּה תִּבְעָטוּ, בְּזָבְחֵי וּבְמִנְחֹתַי, אֲנֹשֶׁר צִוִּיתִי, מְעֹנָה; וַתִּכְבְּדוּ אֶת-בְּנֵי, מִמֶּנִּי, לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל-מִנְחַת יִשְׂרָאֵל, לְעַמִּי."³³

לפי דברי התוכחה הללו, עלי הכהן נהג כבוד בילדיו שלא בצדק. היה ראוי לו להתגבר על היחס הטבעי שבין אב ובן ולנהוג בכבוד כלפי ה' גם במחיר של פגיעה ביחסו לבניו. דרישת הנביא היא ברורה, אמנם הקשר בין הורה לילד הוא טבעי ורקום בחוטי רגשות ודעת, אך הקשר שבין האדם לאלוקיו חזק יותר. המשל והנמשל לא שיקפו זה את זה והיה צורך להצביע על הנמשל - בניו של עלי - כמי שחטא ספספ ואינו משקף את הנמשל המצופה, אך עלי נמנע מכך.

ב. חזקיהו מלך יהודה

חזקיהו מלך יהודה הוא דוגמה המנוגדת לעלי; בהיותו מלך ללא צאצאים הוא בוחר שלא להביא ילדים לעולם משום שאינם מהוגנים. כלומר הוא מוותר על נטיה הטבעית לצאצאים, חזקה ככל שתהיה, כדי לא לפגוע ברצון האלוקי. אך דווקא פה, בשעה שחזקיהו משתמש בהגיון הפשוט, נשמע מפי הנביא הביטוי "כבשי דרחמנא!":

"בְּיָמַי הָיָה הַחֵלֶּה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיְבֹא אֵלָיו וַיִּשְׁעֵהוּ בֶן אֶמּוֹץ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' צוּ לְבִיתְךָ כִּי מֵת אֶתָּה וְלֹא תַחֲיֶה. וַיִּסַּב חֲזַקְיָהוּ וַפָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה'³⁴

הגמרא מתארת את הדו-שיח בין חזקיהו לישעיהו שבא לבקרו: 'מת אתה - בעולם הזה, ולא תחיה - לעולם הבא. אמר ליה מאי כולי האי? [=מה כל זה?] אמר ליה: משום דלא [=שלא] עסקת בפריה ורביה. אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו [=משום שחזיתי ברוח הקודש שיוצאים ממני בנים שאינם הגונים] אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך?' [=למה לך להתערב בדברי הנסתרות של ה']³⁵

חזקיהו לוקח אחריות על בניו, הוא פועל ב"שום שכל", הוא לא מביא אותם לעולם כיון שאינם הגונים. הוא יודע שזו אחריות שלו. אך למרבה ההפתעה, בניגוד למה שנדרש מעלי הכהן - לדאוג לרצון האלוקי להתממש בעולם, הנביא מחשיב לו זאת לחטא. מדוע? מדוע כאשר בניו של עלי חוטאים עלי זוכה לתוכחה מגולה, ואלו חזקיהו נדרש שלא למנוע את עובדת היות בניו חוטאים? תשובת הנביא היא "כבשי דרחמנא", לא לך השיקולים האלו. למרות שיבואו בנים שאינם הגונים אתה את שלך תעשה.

האם ניתן להסיק מכך מהי אחריות ההורה?! נראה להסביר, כי ההורה אינו אחראי על התוצאות, כחזקיהו מלך יהודה, אלא על הדרך. עלי הכהן - הכתוב מגלה לנו שחטא ביחסו כלפי בניו, שהרי נחשב לו חטא מה נהג כבוד בבניו יותר מכבודו של הקב"ה, אך אצל חזקיהו לא מצינו פגם ביחסו לבניו.

³³ שמואל א ב, כט

³⁴ מלכים ב, כ, א-ב

³⁵ בבלי ברכות יא.

גם "מצוות הבן על האב...³⁶ מבטאים רעיון, שלפיו, למרות שהבאת ילדים לעולם היא מעשה אנושי טבעי, התורה לא מנמעת מלקבוע שיש חובה לעשות זאת, הן מתוקף מצוות פרו ורבו והן מתוקף הציווי "לא תוהו בראה לשבת יצרה".³⁷ ניתן להסיק מכך שהתורה אמנם מודעת למהלך הטבעי אך אינה מסתפקת בו. "והיה כי ישאלך בנך...³⁸ "ולמדתם אותם את בניכם...³⁹ "ימול לכם כל זכר...⁴⁰ בפסוקים רבים התורה דורשת מהאב להיות מחנך להוביל את בנו בדרך אמונה, תורה ומצוות, ולא זו אף זו, התורה מביאה את ההורים בנסינות לא פשוטים הקשורים לילדיהם [העקידה, העקרות ועוד] וניתן ללמוד מכך, שלמרות הקשר הטבעי שבין ההורים לילדיהם, התורה מדריכה אותנו שהקשר הטבעי משמש רק כבסיס, אך האדם נדרש ליותר מכך.

ג. חנה

חנה - משלימה עם הקב"ה. בסיפור של חנה ואלקנה אנו עולים לרובד נוסף, בו חנה מביאה ילד לאחר תפילה והטחת דברים בכאב כלפי מעלה, אך יחד עם זאת חנה נושאת תפילה שנייה שבה היא מבארת כי הכל מעשיו של הקב"ה, וכל מעשיו, מאמציו והישגיו של האדם הם בידו של הקב"ה, גם אם חייבים להיעשות אין בהם כוח.

בתפילתה הראשונה חנה מבטאת את מרירותה:

וְהָיָה מִרְתָּה נִפְשׁ וְתִתְפַּלֵּל עַל ה' וּבְכָה תִבְכֶּה.⁴¹

לפי חז"ל בשלב זה היא מתפללת "על ה'" מטיחה דברים בכאב, אך מיד לאחר מכן הכאב מוחלף בהשלמה פנימית מעין נחמה שהקב"ה שולח לעבדיו:

"וְהָיָה כִּי הִרְבֵּתָה לְהִתְפַּלֵּל לַפָּנִים ה' וְעָלִי שָׁמַר אֶת פִּיךָ".

"וְתֵאמֶר וְתִמְצָא שִׁפְחָתְךָ חַן וְעֵינֶיךָ וְתִלְךָ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וְתֵאכַל וּפְנִיָהּ לֹא הָיוּ לָהּ עוֹד".⁴²

מעבר לברכתו של עלי, אנו רואים כי חל תהליך באישיותה של חנה, היא עומדת ומתפללת "לפני ה'" ולא "על ה'", ובנוסף לכך - "ופניה לא היו לה עוד", נראה שהיא עשתה תהליך של השלמה.

בפסוקים אלו, מלמדת אותנו חנה כי הקשר עם הקב"ה צריך להיות מושלם גם בחסרונו של הילד. חנה משנה את פניה ומשלימה עם היותה עובדת ה' גם ללא ילד.⁴³ נראה שבכך עמדה בנסיין גדול בדיוק כשם שאברהם הסכים לוותר על בנו לטובת אמונתו בקב"ה ובכך זכה להבטחת הזרע כך נדרשה חנה להתגבר על רגשותיה ולא לתלות את יראת ה' ואהבתו במציאותו של ילד. ומשכך זכתה להיות עקרה היולדת שבעה.

³⁶ משנה קידושין פרק א משנה ז

³⁷ מקור הפסוק בישיעה מה, יח, ומדרש בהלכה לעניין החיוב להוליד מעבר למצוות פרו ורבו

³⁸ שמות יג, יד

³⁹ דברים יא, יט

⁴⁰ בראשית יז, יב

⁴¹ שמואל א א, י

⁴² שם פס' יב ו-יח.

⁴³ ייתכן להסביר רגשות תנחומים ואמונה חזקה כי הילד יגיע מילאו את ליבה, אך פשט הכתוב לא מראה זאת. ונראה שחנה משלימה עם היותה עובדת ה' ללא ילד.

סיכום

ראינו כי במקרא יחסי הורים וילדים באים לידי ביטוי ברבדים שונים ונראה שהכל תלוי בעיני המתבונן ואולי בדרגת המתבונן. לא ניתן להתעלם מהעובדה שילדים וצאצאים מהווים מעין שעשועו וביטוי למהות פנימית טבעית חזקה ושורשית אך לא ניתן להסתפק בכך.

בתנ"ך הורים רבים עמדו בנסיגות ובביקורת הקשורים לילדיהם. נוסף לכך, התורה במצוותיה חייבה את דור ההורים לדאוג להמשכיות ולהביא צאצאים לעולם ולכן נראה כי התורה לא הסתפקה ברובד הטבעי אלא קבעה ייעוד בתפקידים של ההורים לחנך את בניהם לאמונה וחיי תורה ובכך רוממה את הקשר הטבעי לקשר אלוקי.

ההורים, לא אחת נדרשו לוותר על החיבור הטבעי לילדיהם ולהמירו בדבקות בקב"ה, ובכך שמשו הילדים למבחן אמונה, כך ראינו באברהם וכך ראינו בחנה.

בסיפורו של עלי הכהן - עלי זכה לתוכחה מגולה על שכיבד את בניו יותר משכיבד את הקב"ה ובכך המקרא נוקט עמדה ברורה על תפקיד ההורה ועל עיצוב רגשותיו.

בסיפור חנה ושמואל - ראינו כי בחנה חל שינוי והשלימה עם חסרונה ובעצם השלימה עם דרכי ה' כפי שנאמר "ופניה לא היו לה עוד". ומשכך כלומר משגילתה כי עבודת ה' שלה אינה תלויה במעמדה כ"בעלת בנים" חנה רוממה את הקשר ההורי והכניסה אותו תחת כנפי השכינה, וממילא מתקיים בו "ונתתיו ל-ה".

בהיסטוריה היהודית המקראית מצינו שהורים "נשפטו" על כך שחטאו בייעודם בחינוך ילדיהם במיוחד לאור העובדה שבכך נפגע הקשר בין האדם/ ההורה לקב"ה ואף יצר נתק רחב יותר [חילול ה']. בסיפורו של חזקיהו ראינו כי הבאת ילדים לעולם יש בה "כבשי דרחמנא" ונראה מכל הנ"ל כי המושג "כבשי דרחמנא" אינו מתייחס דווקא לעובדה שהילדים לא תמיד הולכים בדרכי ההורים, אלא הביטוי מתייחס לכלל הקושיות והנסיגות שההורים עומדים בהם ביחס לילדיהם.

